

Determining of Personal Hygiene and Hand Washing Practices Among Primary School Students

Özlem Seçilmiş Çetinçakmak (PhD. Stud.)

Ministry of National Education- Türkiye

ORCID: 0000-0002-7639-2077

ozlemsecilmis02@hotmail.com

Prof.Dr. Ramazan Sever

Inonu University – Türkiye

ORCID: 0000-0001-5567-5070

ramazan.sever@inonu.edu.tr

Abstract

The COVID- 19 severe pandemic, has revealed the vital importance of cleanliness and personal hygiene. This research aims to determine the level of practices toward personal hygiene, hand washing skills among primary school students. The sampling of the research study is provided by 145 primary school students who instruct 2th and 3rd grade students in a Primary School in Adıyaman Kahta City Center during 2020–2021 educational years. Within the scope of the research, students were given a survey consisting of 19 questions regarding the sociodemographic features of their families, as well as their own hygiene habits. The data gathered from the research has been evaluated using the software SPSS 22.0; frequency, percentage, one way ANOVA and paired t test have been used in the analysis of the data. The level of significance was set at $P < 0.05$. It is seen in the research result that the cleanliness, hygiene level of the students is inadequate. It is seen that approximately half of the students are educated about cleanliness and hygiene. It is seen that there is no highly statistical differentiation between the students general level of cleanliness and hygiene according to their gender, their parents state of job. It is seen that there is statistical differentiation between the students general level of cleanliness and hygiene according to their parents state of education. In the elementary school, students' personal hygiene and hand washing behavior have shown that further training is required in this area. Personal hygiene education should be given to students in primary school and their parents.

Keywords: Health education, Primary school, Cleanness, Personal hygiene

**E-International
Journal of Educational
Research**

Vol: 14, No: 4, pp. 213-229

Research Article

Received: 2023-05-10

Accepted: 2023-08-23

Suggested Citation

Seçilmiş Çetinçakmak, Ö. & Sever, R. (2023). *Determining of personal hygiene and hand washing practices among primary school students*, *E-International Journal of Educational Research*, 14 (4), 213-229. DOI: <https://10.19160/e-ijer.1287638>

Extended Abstract

Problem: The Covid-19 severe pandemic, has revealed the vital importance of cleanliness and personal hygiene. Two of the important institutions in societies are education and health. Although both affect each other, the impact of education on health is undeniable (Toprakçı ve Meşe, 2019). Personal hygiene is one of the most important hygiene practices, as it forms the basis of health and concerns the whole society (Gün 2019 ; Şimşek, 2012). Essentially in primary school going children, maintaining personal Hygiene helps to improve the quality of life. Correct transfer of personal hygiene and hand washing behaviors to primary school-age children will positively affect children's future health life. School children's hygiene literacy and practices have therefore received considerable attention to control the spread of infections among this group(Curtis, 2003). Infections due to poor knowledge and unhygienic habits of young children lead to compromised academic performance (Sarkar, 2013). The hygiene education is very important in terms of learning the hygiene practices of children's at an early age and showing these practices like correct behavior, so the children will grow like healthy individuals in the community. Personal hygiene are practices performed by an individual to care for one's bodily health and well being through cleanliness. Children's personal hygiene includes regular bathing, clean clothes and uniforms, good oral care, hand washing, nail clipping; these should be observed and improved under parental guidance, and primary teachers at school (Ahmadu et al, 2013; Assefa and Kumie, 2014; Oyibo, 2012; Vivas, et al, 2010; Sarkar, 2013). Proper knowledge and practice of personal hygiene plays critical role in avoiding communicable disease and benefits for primary school children to enjoy healthy and practice school life necessary (ALBashtawy, 2015; Sarkar, 2013; Vivas, et al, 2010).

This research aims to investigate to the level of knowledge and practices toward personal hygiene, hand washing skills among primary school students. Determine the role of mothers and fathers with improved knowledge and practices in personal and environmental hygiene to enhance knowledge and practices of their children enrolled at semi-urban schools

Method: The research was carried out in mixed method designs in which quantitative and qualitative methods were used together. In this respect for data collection, use was made of personal information form, in order to get to know hand-washing skill evaluation personal hygiene questionnaire. The sampling of the research study is provided by 343 primary school students who instruct 2th and 3rd grade students in a Primary School in Adiyaman Kahta City Center during 2020–2021 educational years. After brief introduction of self, the investigator explained the purpose of the study and obtained consent from students. A total of 145 students completed the survey questionnaire. Causes of COVID- 19 and distance learning first grade students didn't pass literacy. The study was authorised by the Ethical Approval Committee of Inonu University, located in Malatya, and then by the District Education Office at Adiyaman, and the principals of the selected schools. Within the scope of the research, students were given a survey consisting of 19 questions. The survey including questions related to students' demographic information and personal hygiene practises has been conducted. The data gathered from the research has been evaluated using the software SPSS 22.0; frequency, percentage, one way ANOVA and paired t test have been used in the analysis of the data.

Findings: A total of 145 students participated in this study. 224 girls (55.9%) and 204 boys (44.1%). The students' personal hygiene points in the statements of the students were within 14-30 range with a mean of $23,0 \pm 3.14$ was calculated. It is seen in the research result that the cleanliness, hygiene level of the students is inadequate. The result of the study shows that majority of the primary school children had inadequate knowledge regarding personal hygiene. It was determined that the students could not fully reflect the cleaning and hygiene gains to their daily life skills in the curriculum. It is seen that approximately half of the students are educated about cleanliness and hygiene. In many researchs girls showed better knowledge and practices, related to personal hygiene, than boys (Ghanim & Dash, 2016; Arat (2013), Kaya et al (2006), Tahiroğlu (2011) and Yılmaz & Özkan (2009). In the contrast to Tahiroğlu and others researchs there was observed that there was no highly statistical differentiation between the students general level of cleanliness and hygiene according to their gender. But there was statistical differentiation between the students general level of cleanliness and hygiene as per their parents state of education.

Discussion & Conclusion: In the current study, we assessed the practices of personal hygiene among 145 primary school students in grade 1, 2 and 3. In our study, when the handwashing habits of the students were questioned, It was stated that majority of students approximately %86.9' of those who said washing hands after toilet but only %2.8 of the students washed hands before toilet. When the drying status was considered, %32.4 of the students used paper towels. In this study looking at the rates of washing their faces in the morning overall, the majority of students reported washing their faces in the morning .The percentages of children who reported the washed their faces in the morning were %96.6. Considering the findings related to oral and dental health in the study, %97.2 of those who have their own toothbrush. The rate of students whose have their own toothbrush who their teeth regularly is 80.6%. In Nigeria, [Ahmadu et al. \(2013\)](#) found that poor oral hygiene and unkempt nails were the most ommon occurrences. According to the cleaning and hygiene training of the students participating in the research, %45.5 of the students were educated . Overall our findings are consistent with previous studies about hygene practicies among school children in our country ([Oğuzöncül et al , 2020](#); [Önsüz et al, 2008](#); [Yılmaz ve ark., 2009](#)).

These results could be considered good when compared to studies conducted in Africa. When compared with some similar hygiene studies conducted in underdeveloped African and Middle Eastern countries, , for instance, Oyibo in 2012, in Nigeria examined school children regarding their practice concerning personal hygiene and cleanliness. He found that hygene practice scores were %54.9. Moreover, he revealed that only %29.4 of school children wash their hands after going to the toilet, and %46.35 of them wash their hands after playing ([Oyibo, 2012](#)).

In the Knowledge, Attitude and Practice (KAP) research of primary school students conducted in Ethiopia, it was found that almost half of primary school students had sufficient knowledge of hygiene, but hand washing practices with soap were not significant ([ALBashtawy et al 2015](#); [Sarkar, 2013](#)). A survey conducted in Palestine reported that 68% of students wash their hands with soap after using the toilet, playing and eating food ([UNICEF](#)).

In many studies found out that girls showed better knowledge and practices, related to personal hygiene, than boys but in our study there is no highly statistical differentiation between the students general level of cleanliness and hygiene according to their gender. It is seen that there is statistical differentiation between the students general level of cleanliness and hygiene according to their parents state of education.

Suggestions: In light of these observations, educational programs with effective teaching strategies motivate children to learn about personal hygiene. Personal hygiene education should be given to student. Parents, school staff can play a crucial role as model so In order to enhance hygiene practices, seminars and lectures should be given by experts and informative educational materials (such as hand outs, posters, brochures) should be prepared and presented to students, scholl staff and involve family members particularly mothers. The findings of the current study address the need for the improving of personal care, providing financial support to schools soap and paper towels for washbasins, etc. materials should be easily accessible.

İlkokul Öğrencilerinin Kişisel Hijyen ve El Yıkama Alışkanlıklarının Belirlenmesi

Özlem Seçilmiş Çetinçakmak (Dokt. Öğr.)

Milli Eğitim Bakanlığı- Türkiye
ORCID: 0000-0002-7639-2077
ozlemsecilmis02@hotmail.com

Prof.Dr. Ramazan Sever

İnönü Üniversitesi – Türkiye
ORCID: 0000-0001-5567-5070
ramazan.sever@inonu.edu.tr

Özet

Okullarda formal ve informal olarak verilen temizlik ve kişisel eğitimlerinin davranışa dönüştürülebilmesinin önemi günümüzde yaşamı olumsuz etkileyen salgın hastalık olan COVID-19 döneminde daha da belirginleşmiştir. Bu çalışmada ilkökul öğrencilerinin kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıklarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Araştırmada nicel ve nitel sorulardan oluşan karma tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmacının çalışma grubunu uygun örnekleme yöntemiyle belirlenen Adıyaman ili Kahta İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı ilçe merkezindeki bir ilkökulun 2. ve 3. sınıflarında öğrenim görmekte olan toplam 145 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla, araştırmacı tarafından alan yazın taraması yapılmış 19 sorudan oluşan kişisel hijyen ve el yıkama bilgi formu hazırlanmıştır. Araştırma verilerin analizinde SPSS 22.0 programı uygulanmıştır. Öğrencilerin temizlik ve hijyen tutum düzeylerine ilişkin bazı sorulara verdikleri yanıtlara ilişkin tanımlayıcı istatistik sonuçlar, frekans ve yüzdelere olarak tablo haline getirilerek değerlendirilmiştir. Normal dağılım gösterdiği tespit edilen testlerde toplam puanın değişkenlere göre karşılaştırılmasında parametrik analizler kullanılmıştır. Sonuçlara bakıldığında el yıkama alışkanlığı, el yıkadıktan sonra kurulama, diş fırçalama, banyo yapma, tırnak kesme sıklığı ve ayak yıkama alışkanlıklarının belirlenmesine yönelik soruların yer aldığı kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıkları düzeylerine ilişkin Puan Ortalaması 14-30 arasında değişirken, ortalaması $23,0 \pm 3,14$ olarak hesaplanmıştır. Öğrencilerin yarısına yakın bir bölümünün okullarında temizlik ve hijyen konularında eğitim aldığı, öğrencilerin Kişisel Hijyen Alışkanlıkları ile cinsiyet arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı, anne ve baba eğitim seviyesi yükseldikçe öğrencilerin hijyen puanlarının arttığı da ulaşılan bulgular arasındadır. Çalışmalarda anne eğitim seviyesinin çocuklarının genel hijyen davranışlarında anlamlı bir farklılığa sahip olmasından dolayı özellikle annelere yönelik eğitim programları düzenlenebilir, annelerin diğer annelerle eğitimsel açıdan etkileşimini sağlamak için bölgesel koşullara uygun sosyal destek modelleri geliştirilebilir. Öğrencilere rol model olmalarından dolayı da öğretmenlerin daha dikkatli olmaları gerektiği ve öğrencilere ilkökulda kişisel hijyen eğitimi verilmesi gerektiği önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık eğitimi, İlkokul, Temizlik, Kişisel hijyen,

**E-Uluslararası
Eğitim Araştırmaları
Dergisi**

Cilt: 14, No: 4, ss. 213-229

Araştırma Makalesi

216

Gönderim: 2023-05-10
Kabul: 2023-08-23

Önerilen Atıf

Seçilmiş Çetinçakmak, Ö. & Sever, R. (2023). İlkokul öğrencilerinin kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıklarının belirlenmesi, *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 14 (4), 213-229. DOI: <https://10.19160/e-ijer.1287638>

GİRİŞ

Temel hijyen, sağlığı korumaya ve hastalıkların yayılmasını önlemeye yardımcı olan uygulamaları ifade eder. Geniş bir terim olan hijyen vücudun düzenli olarak yıkanmasını (banyo), ellerin ne sıklıkta yıkanacağı tırnakların kesilmesi ve kıyafetlerin değiştirilmesi, giysilerin yıkanması, dişleri fırçalamak ve bakımını yapmak gibi kişisel seçimleri içerir (Tayar ve Kılıç, 2014). Kişisel hijyen, bireyin sağlığını korumak ve sürdürmek için yaptığı "öz bakım" uygulamalarını içermektedir. İlkokula giden çocuklarda kişisel hijyen sağlamak, yaşam kalitesinin artmasına ve hastalıklardan arındırılmasına yardımcı olur. Kişisel hijyen sağlığın temelini oluşturması sebebiyle en önemli hijyen uygulamalarından biridir (Gün, 2019; Şimşek, 2012).

Kişisel hijyen konusunda doğru bilgi ve uygulama, bulaşıcı hastalıklardan kaçınmada kritik bir rol oynar ve ilkökul çocuklarının sağlıklı yaşamları ve okul hayatını sürdürmeleri için faydalar sağlar. Kişisel hijyen eksikliği nedeniyle her yıl yaklaşık 1. 7 milyon ölüm meydana gelmektedir (WHO, 2018). Gelişmekte olan ülkelerde akut solunum yolu enfeksiyonu ve gastrointestinal enfeksiyon başlıca morbidite nedenidir. Okula gitme yaşı çok önemlidir ve okullar genellikle çocukların sağlıklı yaşam tarzını öğrendikleri ilk temas noktalarıdır. Bu dönem çocukları gelecek nesile geçecekler ve gelecekteki topluluğu etkileyecekler. Okul çağındaki çocuklar için eğitim amaçlı müdahaleler, sağlıklı bir yaşam tarzı oluşturmaya, kişisel hijyen konusunda farkındalık yaratmaya yönelik psikolojik ve ruh sağlığı hizmetleri ve davranış değişikliği iletişimi sağlamaya odaklanmalıdır (Joshi, 2019).

Dış ortamla en fazla temas eden organımız olduğu için el hijyeni özellikle dikkat edilmesi gereklidir. El hijyenin sağlanması enfeksiyonlardan korunmak için en pratik klinik uygulamadır (Hass & Larson, 2007; Department of Health, 2003; Elliott, 2003). El yıkama gibi kişisel hijyene yönelik tutum ve davranışlar konusundaki yetersiz bilgi ve uygulamalar bulaşıcı hastalıklara yakalanma riskini arttırmakta ve bu nedenle çocukların uzun vadede genel gelişimleri olumsuz sonuçlanmakta. Çalışmalar, zayıf el hijyeni ile gastrointestinal sistem arasında güçlü ve tutarlı bir nedensel bağlantı olduğunu ortaya koymuştur. Bazı solunum yolu enfeksiyonları (soğuk algınlığı, grip virüsü enfeksiyon, vb.) kötü kişisel hijyen uygulamalarıyla da ilişkilendirilmiştir (Joshi, 2019; Luby vd., 2005; TUIK, 2020) verilerine göre ülkemizde ilkökul çağındaki çocuklarda en sık rastlanan hastalıklara baktığımızda solunum yolu hastalıklarını görülmektedir. Çocuklara küçük yaştan itibaren tuvalet ihtiyacından önce ve sonra, yemeklerden önce ve sonra, okuldan veya parktan eve gelindiğinde, yatmadan önce ellerin yıkanması gerektiğinin öğretilmesi gerekir (Arat 2013).

Toplumlarda önemli kurumlardan ikisi eğitim ve sağlıktır. Her ikisi de birbirini etkilemekle birlikte eğitimin sağlık üzerindeki etkisi yadsınamazdır (Toprakçı ve Meşe, 2019). Bir toplumun hijyen davranışlarının geliştirilebilmesi ve sağlık düzeyinin yükseltilebilmesi için sağlık ve hijyen eğitime çocukluk çağından itibaren başlanılmalıdır. Erken yaşlarda edinilen temizlik ve sağlıklı olma anlayışı ileriki yaşlarda da aynen devam edecektir (Özhan, 1993). Türkiye nüfusunun %27,2'sini 0-17 yaş arası çocuk oluşturmaktadır. Örgün eğitimde devam etmekte olan 0-17 yaş arası çocuklardan 5 milyon 279 bin 945 öğrenci ilkökula devam etmektedir (TUIK, 2020). Öğrenciler, öğretmenler, veliler ve okulda çalışan diğer personel ve onların aileleri de eklendiğinde ülkemiz nüfusunun yarısından fazlası dolaylı olarak okul ortamından etkilenmektedir. Araştırmalar, çocukların sosyal, duygusal, bilişsel ve akademik gelişimlerinin bir ipin telleri gibi derinlemesine iç içe geçtiğini ve başarılı yetişkinler oluşturmak için bir araya geldiklerini göstermektedir. Sık sık hastalanan çocuklar okulda derslerinden geri kalmakta bu durum akademik başarısızlığa neden olabilmektedir. Çalışmalar öğrenciler arasındaki kişisel hijyen ve uygulama düzeyinin arttıkça çocukların okul başarısının arttığı, hastalık nedeniyle okula devamsızlığının azaldığını göstermektedir (Curtis, 2003; Luby vd., 2005; Schmidt vd., 2011). Bu bağlamda düşünüldüğünde okullar, çocukların aktif olarak en çok vakit geçirdikleri yerler olduğundan kişisel hijyen ve temizlik ile ilgili yanlış veya eksik uygulamalar bulaşıcı hastalıklara yakalanma riskini arttıracak için bir salgın durumunda ülkemiz nüfusunun yarısından fazlasının okul ortamından etkilenmesi kaçınılmaz bir durum olacaktır.

Günümüzde insan yaşamını tehdit eden hastalıklardan korunmak, salgın hastalıkların yayılmasını engellemek, bireyin bizzat kendisi ve toplum sağlığı için bireylere örgün eğitim kurumlarında doğru kişisel temizlik ve hijyen alışkanlığının kazandırılması gereklidir. Yaşamın erken dönemlerinde edinilen bilgi, beceri ve tutumların bireyin daha sonraki yaşamının temelini oluşturması nedeniyle ilkökul öğretim

programları öğrencilere kişisel bakım, hijyen ve temizlik kazandırmada büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle ilkokulda verilen eğitim hayati önem arz etmektedir.

Dünyada okul sağlığı programlarının uygulanması amacıyla "Avrupa' da Sağlığı Geliştiren Okullar (ASGO) Projesi" hayata geçirmiştir. DSÖ ve UNESCO yakın zamanda 'Her okulu sağlığı teşvik eden bir okul yapmak' (Making every school a healthpromoting school) girişimlerinde bulunmuştur. Bu proje ile okulları sağlıklı bir yer haline getirmek için sağlık ve eğitim yetkililerini, öğretmenleri, öğretmen sendikalarını, öğrencileri, velileri, sağlık sunucularını ve toplum liderlerini bir araya getirerek Okul/toplum sosyal yardım projeleri, personel için sağlığı geliştirme programları, beslenme ve gıda güvenliği programları, beden eğitimi ve rekreasyon fırsatları ve danışmanlık, hizmetleri sunmayı amaçlamıştır. Ancak çok az sayıdaki ülke bu çalışmaları geniş ölçekte uygulayabilmiş ve ülke eğitim sistemlerini sağlığın teşviki ve geliştirilmesini içerecek şekilde etkin bir şekilde uyarlamıştır ([Making every school a health-promoting school, 2021](#)).

İlkokul Öğretim programına baktığımızda kişisel bakım, sağlıklı yaşam, hijyen ve temizlik kavramlarını ilkokul 1. sınıftan itibaren vermeyi amaçlayan temel dersin Hayat Bilgisi olduğunu görmekteyiz. Din kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı ile Oyun ve fiziksel etkinlikler öğretim programında direk temizlik ve hijyenle ilgili kazanımlar bulunmaktadır. Türkçe dersinde de öz bakım, sağlıklı beslenme, sağlıklı yaşam kazanımlarının yer aldığı Sağlık ve Spor teması yer almakla birlikte, direk temizlik ve hijyenle ilgili kazanımlar olmamakla birlikte bu konular Öğretim programında yer alan açıklamaları nedeniyle "temizlik ve hijyenle" ilişkilendirilebilir. Daha sonraki yıllarda (İlkokul 3. ve 4. sınıfta) Fen Bilimleri dersi ile desteklenerek öğrencilerin bu kavramlara ilişkin bilgi, beceri ve değer kazanması sağlanmaktadır. Ayrıca MEB'in yayımlamış olduğu belirli gün ve haftalar çalışma programında 21-27 Kasım Ağız ve Diş Sağlığı haftası olarak, 07-13 Nisan haftası Dünya Sağlık haftası olarak ders dışı etkinliklerle kutlanmaktadır. Bunlara ek olarak ülkemizde okul sağlığı programlarında MEB kapsamında İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri bünyelerinde AR-GE birimlerince Rehberlik ve Araştırma Merkezleri, Sağlık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı kapsamında kaymakamlık, belediyeler, üniversiteler gibi kuruluşlar ile iş birliği yapılarak, ülkemizin farklı bölgelerinde çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda Güvenli Okul, Beslenme Dostu Okul, Sağlık Ağızda Başlar, Beyaz Bayrak, Okulum Temiz projeleri gibi pek çok program ile okullar, okul temizliği ve sağlığı uygulamalarına özendirilmektedir. 1., 2., 3. ve 4. sınıf ilkokul öğretim programları incelendiğinde temizlikle ilgili olarak Hayat Bilgisinde 12, Beden eğitiminde 2 ve Din kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde 2, Fen Bilimleri 2, olmak üzere 18 öğrenme çıktısı doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili bulunmuştur ([Seçilmiş, 2022](#)). İlkokul 1. Sınıftan itibaren öğretim programlarında yer alan temizlik ve hijyen kazanımları ile ilişkili olan 18 öğrenme çıktısı ve pek çok çalışma, belirli gün ve haftalar, sosyal kulüpler bulunmasına rağmen bu programların öğrencilerin temizlik ve hijyen davranışlarını günlük yaşam becerilerine yansımalarının belirlenmesi gerekli görülmektedir. Buna karşılık alan yazında öğrencilerin temizlik ve hijyen alışkanlıklarının belirlenmesine yönelik yapılan araştırmaların sınırlı olduğu ve çalışmaların genel olarak hemşireler ve aile hekimleri tarafından ihtiyaç belirlemek amaçlı yapıldığı görülmüştür.

Bu nedenle bu çalışmada öğrencilerin kişisel temizlik ve kişisel hijyen becerilerinin düzeyini ortaya koymak ve bu davranışları çeşitli değişkenler açısından değerlendirmek amaçlanmıştır. Bu araştırma sonuçlarının, çocukların okulda ve evde uyguladıkları hijyenik alışkanlıklara ışık tutacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda aşağıdaki problem cümlelerine yanıt aranmıştır:

İlkokul öğrencilerinin kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıkları nasıldır?

1. İlkokul öğrencilerinin kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıkları ne düzeydedir?
 - 1.1. Kişisel hijyen konusu cinsiyete göre farklılık gösteriyor mu?
 - 1.2. Annenin eğitim durumunun öğrencilerin temizlik ve hijyen farkındalığı konusuna anlamlı bir katkısı var mıdır?
 - 1.3. Babanın eğitim durumunun öğrencilerin temizlik ve hijyen farkındalığı konusuna anlamlı bir katkısı var mıdır?
 - 1.4. Anne ve babanın çalışma durumunun öğrencilerin temizlik ve hijyen farkındalığı konusuna anlamlı bir katkısı var mıdır?
2. Öğrencilerin temizlik ve hijyene yönelik metaforik algıları nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

İlkokul öğrencilerin temizlik ve hijyenin alışkanlıklarını belirlemeyi amaçlayan, bu çalışmada nitel ve nicel sorulardan oluşan karma tarama modeli kullanılmıştır. Karma tarama modeli, nicel ve nitel verilerin eş zamanlı toplanarak, verilerin birbirini destekleyip desteklemediğine bakılan bir yöntemdir. Araştırmada tanımlayıcı ve betimleyici modellerden biri olan kesitsel tarama modeli kullanılmıştır. Kesitsel araştırma bir olgunun veya örneklemin belirli bir zamandaki halini incelemek amacıyla yapılan araştırmalardır. Model, ilgi duyulan konunun betimlemesini ve tasvirini yapmak amacıyla yapılır. Bu tür araştırmalarda derin analizler yapılmaz; verileri gruplandırmak, sınıflandırmak ve olayları sistematik olarak tanımlamak amaçlanır (Büyüköztürk vd., 2008; Tutar, 2020).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu uygun örnekleme yöntemi ile belirlenen 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Adıyaman İli Kahta İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı ilçe merkezinde bulunan ilkokulların 1., 2. ve 3. sınıflarında öğrenim görmektedir olan toplam 343 öğrenci oluşturmaktadır.

Kahta ilçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nden uygulama izni alındıktan sonra Kahta ilçesinde bulunan bir ilkokulun 1., 2. ve 3. şubesindeki 343 öğrenciye uygulanmıştır. Pandemi koşulları ve yaşanan olumsuzluklar nedeniyle eğitime ara verildiğinden 1.sınıfların tamamı ve 2. Sınıfların bir kısmı (198 öğrenci) okumaya tam olarak geçemedikleri için anket formları istenildiği gibi doldurulamamış bu nedenle değerlendirilmeye alınmamıştır. Buna göre geçerli olarak kabul edilen ve işleme alınan anket sayısı (343-198=145) olmuştur.

Anketin uygulanabilmesi için öğrenciler için uygun zaman aralığı seçilerek, anket formu öğrencilere dağıtılarak gerekli ön açıklamalar yapıldıktan sonra sınıf rehber öğretmenini, okul rehber öğretmenini ve 2 stajyer öğrenci desteğiyle formların doldurulması istendi. Uygulama esnasında öğrenciler gereksinim duyduklarında açıklamalar yapılarak bilgilendirilmiştir. Pandemi nedeniyle sınıflar gruplara ayrılmış olduğundan bir gruba pazartesi ve salı diğer gruplara perşembe ve cuma günleri anket uygulanmıştır.

Araştırmaya katılan çocukların ailelerine ait demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan çocukların ailelerine ait demografik bilgiler

Değişkenler	n	%
Anne Eğitim	Okur-yazar değil	12
	Okur-yazar	34
	İlkokul mezunu	56
	Ortaokul mezunu	20
	Lise mezunu	14
	Üniversite mezunu	9
Baba Eğitim	Okur-yazar değil	7
	Okur-yazar	23
	İlkokul mezunu	37
	Ortaokul mezunu	35
	Lise mezunu	22
	Üniversite mezunu	20
Anne Meslek	Lisansüstü mezunu	1
	Ev Hanımı	137
	Memur	5
Baba Meslek	Diğer	3
	Memur	18
	İşçi	75
	Esnaf	27
Diğer	Diğer	25
Toplam	145	100

Tablo 1'e göre annelerin eğitim düzeylerinin ilköğretim düzeyinde yoğunlaştığı, ortaöğretim ve yükseköğretim oranlarının düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin anne eğitim düzeylerinin babaların eğitim düzeylerine göre daha düşük olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Araştırmada öğrencilerin babalarının meslek gruplarına bakıldığında %12.4'ünün memur, % 51.7'sinin işçi, %18.6'sının babası esnaftır. Araştırmaya katılanların % 94.5'inin annesi ev hanımıdır. Araştırmaya katılanların % 38.6'sının ailesinde 3-4 birey bulunurken, %49.7'sinin ailesinde 5-6 kişi bulunurken geniş ailelerin yoğunlukta olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 2.1'i 6-7 yaş grubunda, %84.'i 8-9 yaş grubunda, %13.8'i 10 ve üstü yaş grubundadır. Öğrencilerin % 55.9' u kızlardan %44.1' i ise erkeklerden oluşmaktadır. Öğrencilerin % 11.7'si 2. sınıf, % 88,3'ü 3. sınıf öğrencisidir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla, araştırmacı tarafından alan yazı taraması yapılmış, Araştırmada, Kişisel Bilgi Formu, Çan ve diğerlerinin (2004) Kişisel Hijyen Durumu (KHD) anketinden ve Çelik 2018' in hazırlamış olduğu temizlik ve hijyene yönelik öğrencilerin metaforik algılarını belirlemek amacıyla açık uçlu sorulardan oluşan soru formu da araştırmacılar tarafından gerekli izinler alınmış, temel eğitim bilimlerinden iki uzman ve sağlık bilimlerinden bir uzman öğretim elemanları tarafından incelendikten sonra, öneriler doğrultusunda yeniden düzenlenerek ön uygulaması(n=30) yapılmış ve en son şekli verilerek kullanılmıştır. Veri toplama araçları iki bölüm şeklinde uygulanmıştır. Birinci bölümde çocukların yaş, cinsiyet, anne-babalarının öğrenim düzeyi ve meslek grubu ile ilgili sosyodemografik soruların bulunduğu Kişisel bilgi formu, ikinci bölümde ise kişisel hijyen davranışlarının değerlendirilmesiyle ilgili sorular yer almaktadır.

Veri Analizi

Nicel veri toplama araçları ile elde edilen verilerin analizi SPSS 22,0 paket programında yapıldı. Öğrencilerin temizlik ve hijyen tutum düzeylerine ilişkin bazı sorulara verdikleri yanıtlara ilişkin tanımlayıcı istatistik sonuçlar, frekans ve yüzdeler olarak tablo haline getirilerek değerlendirilmiştir. Öğrencilerin genel temizlik ve hijyen konularında verdikleri soruların toplam puanının demografik değişkenlere ve temizlik ve hijyen konularındaki sorulara göre karşılaştırılması yapılmadan önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Yapılan One Sample Kolmogorov Smirnov normallik testi sonucunda normal dağılım gösterdiği tespit edilen testlerde toplam puanın değişkenlere göre karşılaştırılmasında parametrik analizler kullanılmıştır. Öğrencilerin kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıklarının değerlendirilmesinde kişisel bakım ve hijyen davranışları anket formunda yer alan ana maddelerin çocukların davranışı göstermemesi, yetersiz göstermesi ve tamamen doğru göstermesi olarak gruplandırılmış; doğru uygulanmayan davranışlar "0", yetersiz gösterilen davranışlar "1", nadir gösterilen davranışlar "2", tamamen doğru gösterilen davranışlar ise "3" puan olarak değerlendirilerek çocukların bu davranışlardan elde ettikleri toplam hijyen puanları belirlenmiştir. En yüksek puan 30, en düşük puan 14, puan ortalaması $23,09 \pm 3.142$ dir.

Öğrencilerin kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıkları konularındaki sorulara verilen yanıtlara göre toplam puanların cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılmasında Bağımsız Örneklemli T-Testi kullanılmıştır. Anne ve baba eğitim durumu, anne ve baba meslek grubuna göre toplam puanların karşılaştırılmasında ise Tek Yönlü Varyans Analizi testi (post hoc testlerde Tukey HSD) kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak belirlenmiştir.

BULGULAR

1. Öğrencilerin Kişisel Hijyen ve El Yıkama Alışkanlıkları

Araştırmanın ana problemi "Araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıkları nasıldır?" şeklinde ifade edilmiş, öğrencilerin hijyen alışkanlıklarının belirlenmesine yönelik veriler araştırmaya katılan öğrencilerin el yıkama alışkanlıkları, öğrencilerin kişisel hijyen alışkanlıklarının dağılımı ve hijyen alışkanlıklarının puan ortalamasının dağılımı, şeklinde gruplandırılmış ve değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin el yıkama alışkanlıklarına ait veriler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Araştırmaya katılan öğrencilerin el yıkama alışkanlıkları

Sorular	Yanıtlar	n	%
El yıkama yemekten önce	her zaman	107	73,8
	bazen	35	24,1
	nadiren	3	2,1
El yıkama tuvalet önce	her zaman	4	2,8
	bazen	77	53,1
	nadiren	64	44,1
El yıkama tuvalet sonra	her zaman	126	86,9
	bazen	18	12,4
	nadiren	1	0,7
El yıkama yatmadan önce	her zaman	50	34,5
	bazen	67	46,2
	nadiren	28	19,3
El yıkama okuldan eve dönünce	her zaman	103	71
	bazen	37	25,5
	nadiren	5	3,4
El yıkamada dezenfektan	her zaman	28	19,3
	bazen	100	69
	nadiren	17	11,7
Toplam		185	100,

Tablo 2'ye göre araştırmamızda öğrencilerin el yıkama alışkanlıkları sorgulandığında %73'ünün her zaman, yemekten önce ellerini yıkadıklarını ifade etmişler. Tuvaletten önce el yıkama alışkanlığına bakıldığında oranın çok az olduğu %2.8'inin her zaman, ellerini yıkadıkları; tuvaletten sonra el yıkama alışkanlığına bakıldığında %86.9' unun her zaman, ellerini yıkadıkları; yatmadan önce el yıkama alışkanlığına bakıldığında %34.5'inin her zaman, %46.2'si bazen, ellerini yıkadıkları; okuldan eve dönünce el yıkama alışkanlığına bakıldığında %71'inin her zaman, ellerini yıkadıkları; dezenfektan kullanım alışkanlığına bakıldığında %69.0'ı bazen, dezenfektan kullandıkları bulgularına ulaşılmıştır.

"Araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıkları nasıldır?" şeklinde ifade edilmiş olan çalışmanın ana problemini cevaplamaya yönelik olarak öğrencilerin kişisel hijyen davranışlarının belirlendiği araştırma verileri Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Araştırmaya katılan öğrencilerin kişisel hijyen davranışları özellikleri

Hijyen Davranışları		f	%
Temizlik hijyen eğitimi alma durumu	evet	66	45,5
	hayır	79	54,5
Sabah yüz yıkama	evet	140	96,6
	hayır	4	2,8
Kendine ait diş fırça	evet	141	97,2
	hayır	3	2,1
Hijyen malzemesi yedek maske bulundurma	evet	110	75,9
	hayır	35	24,1
Hijyen malzemesi ıslak mendil bulundurma	evet	47	32,4
	hayır	98	67,6
Hijyen malzemesi peçete bulundurma	evet	46	31,4
	hayır	99	68,3
El kuruluması	kağıt havlu	47	32,4
	bez mendil	52	35,9
	elbiseleri ile	36	24,8
	kurulamaz	10	6,9
Banyo yapma sıklığı	haftada 2 ve fazla	25	17,2
	haftada 1	119	82,1
	15 günde 1	1	0,7
Tırnak kesme sıklığı	haftada 2 kez	13	9
	haftada 1 kez	65	44,8
	uzadıkça	63	43,4
	nadiren	4	2,8
Ayak yıkama sıklığı	her gün	10	6,9
	2-3 günde bir	69	47,9
	haftada 1	37	25,7
	banyodan banyoya	28	19,4
Toplam		144	0,1

Tablo 3. İncelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin temizlik hijyen eğitimi alma durumuna göre öğrencilerin yarısına yakınının % 45.5'inin eğitim aldığı, sabah yüz yıkama oranlarına bakıldığında

öğrencilerin neredeyse tamamına yakının (% 96.6) sabahları yüzünü yıkadıkları ve yine öğrencilerin neredeyse tamamına yakının kendine ait diş fırçasının (%97.2) olduğu, hijyen malzemesi olarak yedek maske bulunduranların %75.9 olduğu, öğrencilerin %32.4'ünün çantasında ıslak mendil bulundurduğu ve %31.4'ünün çantasında peçete bulundurduğu ifade edilmiştir.

Araştırmanın ikinci alt problemi olan "İlkokul öğrencilerinin kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıkları ne düzeydedir?" sorusuna yönelik olarak Tablo 4'te öğrencilerin kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıklarının puan ortalamasının dağılımı verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıklarının puan ortalamasının dağılımı

	n	Min	Max	$\bar{x} \pm ss$
Öğrencilerin Kişisel Hijyen Durum Puanı	145	14	30	23,09±3.14

*Min::Minumum Max:Maksimum X :ortalama N: Kişi sayısı SS:standart sapma

Tablo 4. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin genel temizlik ve hijyen düzeylerine ilişkin Puan Ortalaması 14-30 arasında değişirken, ortalaması 23,0±3.14 olarak hesaplanmıştır. Öğrencilerin genel temizlik ve hijyen düzeylerine ilişkin tutumlarının genel olarak yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir.

Öğrencilerin Kişisel Hijyen ve El Yıkama Alışkanlıklarına ilişkin puanlarında katılımcıların cinsiyet değişkenine ilişkin farklılaşmanın olup olmadığını belirlemek için gerçekleştirilen bağımsız örneklem t testi sonuçlarına Tablo 5'te yer verilmiştir.

Tablo 5. Kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıkları toplam puanının cinsiyet değişkenine ilişkin bağımsız örneklemli t-testi sonuçları

Cinsiyet	N	M	ss	sd	t	P
Kız	81	23,4938	14,06	119	1,721	,087
Erkek	64	22,5938	10,40			

* p>0.05; n (145)

Tablo 5. incelendiğinde, 81'i kız 64'ü erkek olmak üzere ilişkili Bağımsız Örneklemli T-Testi sonucunda, öğrencilerin cinsiyetlerine göre genel temizlik ve hijyen düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir (p>.05).

Öğrencilerin Kişisel Hijyen ve El Yıkama Alışkanlıklarına ilişkin puanlarında katılımcıların annelerinin eğitim durumuna göre farklılaşmanın olup olmadığını belirlemek için gerçekleştirilen tek yönlü varyans testi sonuçlarına Tablo 6' da yer verilmiştir.

Tablo 6. Kişisel Hijyen ve el yıkama alışkanlıklarına ilişkin tutumlarının annelerinin eğitim durumuna göre tek yönlü varyans analizi sonuçları

Anne Eğitim	N	$\bar{x}$	SS	Varyansın kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Okur yazar değil (A)	12	23,5833	1,31137	Gruplararası	137,211	5	27,442	2,958	0,014	B-E,
Okur yazar(B)	34	21,9118	3,24147	Gruplariçi	1289,438	139	9,277			
İlkokul mezunu (C)	56	22,7143	3,15488	Toplam						
Ortaokul mezunu(D)	20	24	3,29274							
Lise mezunu(E)	14	24,7857	2,93987							
Üni. Mezunu(F)	9	24,0966	2,692258							

Tablo 6. incelendiğinde, Tek Yönlü Varyans Analizi sonucuna göre farklı eğitim seviyesine sahip annelerin çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($F_{5,139} = 2,958$, $p < .05$). Sonuca göre genel temizlik ve hijyen toplam puanları eğitim seviyesine farklılaşmaktadır. Belirlenen farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını göstermesi için çoklu karşılaştırma yapmak amacıyla Tukey testi uygulanmıştır. Burada lise mezunu annelerin çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları, okur yazar annelerin (herhangi bir okuldan mezun olmayan) genel temizlik ve hijyen toplam puanlarından yüksek çıkmıştır. Tüm genel temizlik ve hijyen alışkanlıklarının lise mezunu annelerin çocukları tarafından daha fazla uygulanmaktadır. Bu sonuç ebeveyn eğitiminin çocuğa kazandırılacak olan genel temizlik ve hijyen alışkanlıkları üzerinde etkili bir faktör olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Öğrencilerin Kişisel Hijyen ve El Yıkama Alışkanlıklarına ilişkin puanlarında katılımcıların babalarının eğitim durumuna göre farklılaşmanın olup olmadığını belirlemek için gerçekleştirilen tek yönlü varyans

testi sonuçlarına Tablo 7' de yer verilmiştir.

Tablo 7. Kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıklarına ilişkin tutumlarının babaların eğitim durumuna göre tek yönlü varyans analizi sonuçları

Baba Eğitim	N	$\bar{x}$	SS	Varyansın kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Okuryazar değil(A)	7	23,5714	1,27242	Gruplararası	115,794	5	23,159	2,456	0,04	
Okur yazar (B)	23	22,4348	3,53972	Gruplarıçi	1310,854	139	9,431			
İlkokul mezunu(C)	37	21,973	2,93907	Toplam						C-F
Ortaokul mezunu(D)	35	23,7429								
Lise mezunu(E)	21	23,1364								
Üni. Mezunu(F)	20	24,5238	2,50238							

Tablo 7. incelendiğinde, Tek Yönlü Varyans Analizi sonucuna göre farklı eğitim seviyesine sahip babaların çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($F_{5,139} = 2,456, p < .05$). Sonuca göre genel temizlik ve hijyen toplam puanları eğitim seviyesine göre farklılaşmaktadır. Belirlenen farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını göstermesi için çoklu karşılaştırma yapmak amacıyla Tukey testi uygulanmıştır. Burada üniversite mezunu babaların çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları, ilkökul mezunu babaların genel temizlik ve hijyen toplam puanlarından yüksek çıkmıştır. Genel temizlik ve hijyen alışkanlıklarının üniversite mezunu babaların çocukları tarafından daha fazla uygulanmaktadır. Bu sonuç ebeveyn eğitiminin çocuğa kazandırılacak olan genel temizlik ve hijyen alışkanlıkları üzerinde etkili bir faktör olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Araştırma kapsamında öğrencilerin annelerinin meslek gruplarına göre kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıklarına ilişkin toplam puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçlarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir ($p = 0,487 > 0,05$).

Araştırma kapsamında öğrencilerin babalarının meslek gruplarına göre kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıklarına ilişkin toplam puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçlarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir ($p = 0,235 > 0,05$).

2. Öğrencilerin temizlik ve hijyene yönelik metaforik algılarını

Öğrencilerin temizlik ve hijyene yönelik metaforik algılarını belirlemek amacıyla, öğrencilere "temizlik ve hijyen deyince aklınıza ne geliyor?" şeklinde soru yöneltildi. Soruya verilen yanıtlar Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8. Öğrencilerin Temizlik ve Hijyen Deyince Aklınıza Ne Geliyor? Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

Temizlik Ve Hijyen Deyince Akla Gelen		
Anne	1	0,5
Bakım yapmak	1	0,5
Banyo	2	1,5
Covid-19	17	9,2
Dezenfektan	4	2,2
Dezenfektan, ıslak mendil	1	0,5
Dış fırçalamak	1	0,5
El yıkama	7	3,8
El yıkama, banyo yapmak	3	1,7
Ev temizliği	1	0,5
Grip, hastalık	1	0,5
Hasta olmamak	6	3,4
Hastalık	1	0,5
Hijyen	7	3,7
Kendimizi korumak	2	1,1
Kirli ev	1	0,5
Kolonya	3	1,7
Maske mesafe	5	2,8
Maske mesafe dezenfektan	12	6,4
Sabun ve dezenfektan	4	3
Sağlık	3	1,6
Su, sabun, dezenfektan	4	2,1
Sürekli yapılması gerekir	1	0,5
Temizlik hijyen	36	19,6
Temizlik ve sağlık	1	0,5
Virüs	3	1,6
Toplam	130	100

Öğrencilerin “temizlik ve hijyen denilince aklınıza ne geliyor” sorusuna verdikleri yanıtlara bakıldığında en fazla yanıt ‘temizlik’ olmuştur ancak öğrencilerin genel olarak temizlik ve hijyeni COVID-19 ile ilişkilendirdikleri görülmüş. Diğer yanıtlara bakıldığında Corona salgın hastalığının önlenmesinde sıkça kullanılan söylem olan maske, mesafe, dezenfektan, sabun, kolonya gibi diğer yanıtlar dikkat çekidir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Kişisel hijyen konusunda yapılacak küçük ihmallere büyük sorunlara yol açabilir. Hijyen davranışlarının geliştirilmesi, yeni teknolojilerin ve ürünlerin geliştirilmesini gerektirmemektedir; üstelik de hijyen davranışları kolay uygulanabilir, düşük maliyetli, etkili uygulamalardır (Curtis ve diğerleri, 2011). Konunun ekonomik boyutuna bakıldığında hijyenin geliştirilmesi için yapılacak her bir dolarlık yatırımın, yaklaşık dokuz dolarlık bir geri dönüşünün olacağı hesaplanmaktadır (WHO, 2011).

Adıyaman ili Kahta ilçesinde ilkököl öğrencilerinin kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıklarının belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmanın katılımcıları % 2.1’i 6-7 yaş grubunda, % 84.1’i 8-9 yaş grubunda, %13.8’i 10 ve üstü yaş grubundadır.

Çalışmada ailelerin sosyodemografik özelliklerine bakıldığında annelerin eğitim düzeylerinin ilköğretim düzeyinde yoğunlaştığı, ortaöğretim ve yükseköğretim oranlarının düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin anne eğitim düzeylerinin babaların eğitim düzeylerine göre daha düşük olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Öğrencilerin kişisel hijyen durumu puanının 14-30 arasında değiştiği ve ortalamasının $23,09 \pm 3.142$ olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin genel temizlik ve hijyen düzeylerine ilişkin tutumlarının genel olarak yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Araştırmamızda öğrencilerin kişisel hijyen alışkanlıkları toplam puanı ile öğrencilerin; cinsiyet değişkenlerine, babalarının meslek gruplarına ve annelerinin meslek gruplarına göre genel temizlik ve hijyen düzeyleri ile istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak farklı eğitim seviyesine sahip annelerin çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Sonuca göre lise mezunu annelerin çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları, okur yazar annelerin (herhangi bir okuldan mezun olmayan) genel temizlik ve hijyen toplam puanlarından yüksek çıkmıştır. Yine aynı şekilde farklı eğitim seviyesine sahip babaların çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Üniversite mezunu babaların çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları, ilkököl mezunu babaların genel temizlik ve hijyen toplam puanlarından yüksek çıkmıştır.

Öğrencilerin yarısına yakın bir bölümünün okullarında temizlik ve hijyen konularında eğitim aldığı belirlenmiştir. Öğrencilerin “temizlik ve hijyen denilince aklınıza ne geliyor” sorusuna verdikleri yanıtlara bakıldığında öğrencilerin genel olarak temizlik ve hijyeni Covid-19 ile ilişkilendirdikleri görülmüş. Diğer yanıtlara bakıldığında Corona salgın hastalığının önlenmesinde sıkça kullanılan söylem olan maske, mesafe, dezenfektan, sabun, kolonya gibi diğer yanıtlar dikkat çekidir.

Tartışma

Bu çalışmada, ilkököl öğrencilerinin kişisel hijyen, hijyen ve temizlik konusunda bilgi ve uygulama düzeylerini belirlemek, öğrencilere kişisel hijyen ve el yıkama becerisi eğitim çalışması yapılması amaçlanmıştır.

Araştırmada öğrencilerin % 2.1’i 6-7 yaş grubunda, % 84.1’i 8-9 yaş grubunda, %13.8’i 10 ve üstü yaş grubundadır. Oğuzöncül ve diğerlerinin (2020) çalışmasında da benzer yaş grubu ile çalışılmıştır. Bu yaş grubundaki öğrencilerin öğrenme isteğinin yüksek olması nedeniyle de temizlik, kişisel bakım ve el hijyeninin önemini anlamalarının kolay olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada elde edilen bulgularda, öğrencilerin genel temizlik ve hijyen düzeylerine ilişkin Puan Ortalaması 14-30 arasında değişirken, ortalaması $23,0 \pm 3.14$ olarak hesaplanmıştır. Araştırmada öğrencilerin kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıkları toplam puanı ile öğrencilerin; cinsiyet değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > 0.05$). Tek Yönlü Varyans Analizi sonucuna göre farklı eğitim seviyesine sahip annelerin çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları arasında

anlamli bir farklılık bulunmuştur ($p < .05$). Sonuca göre lise mezunu annelerin çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları, okur yazar annelerin (herhangi bir okuldan mezun olmayan) genel temizlik ve hijyen toplam puanlarından yüksek çıkmıştır. Yine aynı şekilde farklı eğitim seviyesine sahip babaların çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < .05$). Üniversite mezunu babaların çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları, ilkokul mezunu babaların genel temizlik ve hijyen toplam puanlarından yüksek çıkmıştır. Öğrencilerin yarısına yakın bir bölümünün okullarında temizlik ve hijyen konularında eğitim aldığı belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, alan yazındaki bilgiler ışığında tartışılmıştır.

Eller muhtemelen enfeksiyon bulaşmasında en önemli nedendir (Ghanim & Dash, 2016). Özellikle COVID döneminde doğru el yıkama davranışının önemi daha da belirginleşmiştir. Araştırmamızda öğrencilerin el yıkama alışkanlıkları sorgulandığında %73'ünün her zaman, %2'si nadiren yemekten önce ellerini yıkadıklarını ifade etmişler. Tuvaletten önce el yıkama alışkanlığına bakıldığında, %44.1'i nadiren ellerini yıkadıkları; tuvaletten sonra el yıkama alışkanlığına bakıldığında %86.9'unun her zaman; yatmadan önce el yıkama alışkanlığına bakıldığında, %46.2'si bazen; okuldan eve dönünce el yıkama alışkanlığına bakıldığında %71'inin her zaman, ellerini yıkadıkları; dezenfektan kullanım alışkanlığına bakıldığında %69.0'ı bazen, dezenfektan kullandıkları bulgularına ulaşılmıştır. Arat (2013) YİBO okullarındaki öğrencilerin hijyen uygulamalarını belirlemeyi amaçladığı araştırmasında yaz aylarında öğrencilerin tamamına yakını haftada iki kez ve üzeri banyo yaparken bu oran kış aylarında yarı yarıya düşmektedir. Öğrencilerin tamamına yakınında el yıkama durumları yüksek çıkmıştır. Öğrencilerin dişlerini düzenli fırçalayan öğrencilerin oranının %80.6 olduğu, %89.9'unun ayaklarını her gün yıkadıkları bulgularına ulaşılmıştır. Öğrencilerin cinsiyete göre hijyen davranışlarında anlamlı farklılık saptanmamıştır. Çan ve diğerleri (2004) tarafından Trabzon'da farklı sosyoekonomik düzeydeki kırsal ve kentsel iki ayrı okulda yapılan tanımlayıcı tipteki çalışmada öğrencilerin kişisel hijyen durumları anket yöntemi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada küçük farklılıklara rağmen her iki yerleşim yerinde öğrencilerin neredeyse tümünün yiyecek yemeden önce ve tuvaletten sonra ellerini yıkadıkları ancak kentte yaşayan öğrencilerin kırsaldaki öğrencilere göre, tuvalet kâğıdı kullanma, tırnak kesme, çorap değiştirme gibi bir takım hijyen alışkanlıklarına daha fazla önem gösterdikleri bulgularına ulaşılmıştır. Anne eğitim seviyesi yükseldikçe ve ailenin çekirdek aile olması ile öğrencilerin hijyen puanlarının arttığı da ulaşılan bulgular arasındadır.

Araştırmada ağız ve diş sağlığı ile ilgili bulgulara bakıldığında kendine ait diş fırçası olanların %97.2 kendine ait diş fırçası olmayanların %2.1 olduğu görülmüş bunda Sağlık Bakanlığı tarafından ağız ve diş sağlığını korumaya yönelik 'Günde iki kez 2 dakika' projesi kapsamında okullara dağıtılan diş macunu ve diş fırçasının katkısı olmuştur.

Araştırmaya katılan öğrencilerin temizlik hijyen eğitimi alma durumuna göre öğrencilerin %45.5'inin eğitim aldığı % 54.5'inin eğitim almadığı, sabah yüz yıkama oranlarına bakıldığında öğrencilerin % 96.6 sınıfın sabahları yüzünü yıkadıkları % 2.8 sınıfın sabahları yüzünü yıkamadığı, hijyen malzemesi olarak yedek maske bulunduranların %75.9, bulundurmayanların % 24.1 olduğu, öğrencilerin %32.4'ünün çantasında ıslak mendil bulundurduğu, %67.6'nın ıslak mendil bulundurmadığı ve %31.4'ünün çantasında peçete bulundurduğu %68.3'ünün peçete bulundurmadığı ifade edilmiş. El kurulumaya durumuna bakıldığında kağıt havlu kullananların %32.4 olduğu bez mendil kullananların %35.9, elbiseleri ile el kurulumayanların % 24.8, ellerini kurulumayanların %6.9 olduğu ifade edilmiş. Banyo yapma sıklığına bakıldığında haftada 2 ve fazla banyo yapanların %17.2 olduğu, haftada bir diyenlerin % 82.1, 15 günde bir diyenlerin % 0.7 olduğu bulgularına ulaşılmış. Tırnak kesme sıklığına bakıldığında haftada 2 kez diyenlerin %9, haftada 1 kez % 44.8, uzadıkça diyenlerin %43.4 nadiren %2.8 olduğu ifade edilmiş.

Ayak yıkama sıklığına bakıldığında her gün ayaklarını yıkayanların oranının çok az olduğu (% 6.9), öğrencilerin genelde 2-3 günde bir yıkadıkları (%47.9) banyodan banyoya ayaklarını yıkayanların oranı ise %19.4 olduğu ifade edilmiş.

Oğuzöncül ve diğerlerinin (2020) aile hekimlerince yaptıkları araştırmada banyo yapma sıklığına bakıldığında, haftada bir banyo yapanların %48.6 olduğu, hijyen davranışlarında ise çocukların dörtte üçünün düzenli tırnaklarını kestikleri, ayaklarını yıkadıkları ve öğrencilerin yarısından daha azının dişlerini düzenli fırçaladıkları, tuvaletten, yemeklerden ve oyunlardan sonra ellerini yıkama oranının %23.1 olduğu belirlenmiş.

Sağlık Bakanlığı (2012) tarafından yapılan el yıkama araştırmasında 12 yaş ve üzeri ülkenin farklı bölgelerinden seçilmiş 6854 kişi ile yüz yüze görüşülerek uygulanan anket ile veriler toplanmıştır. Görüşülenlerin yarısının yemeklerden önce ve ellerini günlük 10 kezden fazla yıkadıkları ayrıca, görüşülenlerinin tamamına yakının tuvaletten sonra, çöplere dokununca ve sabah kalkınca ellerini yıkadıkları belirlenmiştir. Genel olarak tuvaletten sonra, yiyecek yemeden önce, ve günde 10 kezden fazla el yıkama durumları ilerleyen yaş gruplarında gençlere göre, kadınlarda erkeklere nazaran, ilerleyen öğrenim düzeylerinde kentlerde yaşayanlarda kırsalda yaşayanlara göre daha yüksektir.

Abay ve Özvarış (2018) yaptıkları çalışmada ilkökul öğrencilerinin kişisel hijyen ve el yıkama becerisi ile ilgili ihtiyaçlarının saptanmasını amaçladıkları çalışmada Hijyen alışkanlıklarını belirlenmeyi amaçladıkları hijyen testinden içerisinde tam puan alan öğrenci olmamıştır. Ayrıca çalışmada anne eğitim seviyesi yükseldikçe ve evlerinde şebeke suyu olan öğrencilerin hijyen alışkanlıkları puanları da artış göstermiştir. Çalışmamız sonucunda da öğrenciler arasında kişisel bakım ve temizlik ortalaması ile benzer çıkmış elde edilen bulgular alan yazı ile uyumlu olduğu kanısına ulaşılmıştır.

Etiyopya'da yapılan ilkökul öğrencilerinin Bilgi, Tutum ve Uygulama (KAP) araştırmasında, ilkökul öğrencilerin neredeyse yarısının yeterli hijyen bilgisine sahip olduğu ancak, sabunla el yıkama uygulamalarının kayda değer olmadığı (%36) bulgularına ulaşılmıştır (Vivas vd.,2010). Filistin'de yapılan bir anket, öğrencilerin %68'inin tuvalet kullandıktan, oynadıktan ve yemek yedikten sonra ellerin sabunla yıkadığını raporlanmış (UNICEF).

Hindistan'da yapılan bir çalışmada ise, öğrencilerin çoğunun yemeklerden önce el yıkama, diş fırçalama, yemekten sonra ağız durulama ve saçları tarama konusunda doğru bilgi sahibi olduğunu göstermiş; davranış değişikliği için yapılan çalışmalarda bu bilgilerin doğru davranış uygulamalarına dönüşmediği bulgularına ulaşılmıştır (Sarkar, 2013). Gelişmemiş Afrika ve Ortadoğu ülkeleri ile kıyaslandığında ülkemiz ilkökul öğrencilerinin hijyen alışkanlıklarının daha iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin "temizlik ve hijyen denilince aklınıza ne geliyor" sorusuna verdikleri yanıtlara bakıldığında öğrencilerin genel olarak temizlik ve hijyeni Covid-19 ile ilişkilendirdikleri görülmüş. Diğer yanıtlara bakıldığında Corona salgın hastalığının önlenmesinde sıkça kullanılan söylem olan maske, mesafe, dezenfektan, sabun, kolonya gibi diğer yanıtlar dikkat çekicidir. Ancak Çelik (2018) tarafından ortaokul öğrencileri ile yapılan araştırmada da "Hijyen Denilince Aklınıza Ne Geliyor" sorusuna verdikleri yanıtlarda, öğrenciler "temizlik, kirli, lekeli olmayan, mikroplardan arınmak, demişlerdir. Tahiroğlu (2011) tarafından ilkökul öğrencileri ile yapılan araştırmada da; kişisel temizlik dendiğinde öğrenciler "ellerimi yıkarım, yüzümü yıkarım, ayaklarımı yıkarım, tırnaklarımı keserim, dişlerimi fırçalarım, banyo yaparım ve kulaklarımı temizlerim" yanıtlarını vermiştir.

Araştırmada öğrencilerin Kişisel Hijyen ve El Yıkama Alışkanlıkları toplam puanı ile öğrencilerin; cinsiyet değişkenlerine bakıldığında, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşma olmadığı bulgularına ulaşılmıştır($p>0.05$). Bu sonuç kız öğrencilerin hijyen puanının erkek öğrencilerin hijyen puanından yüksek çıkan Arat'ın (2013), Kaya ve diğerlerinin (2006), Tahiroğlu (2011) ile Yılmaz ve Özkan'ın (2009) araştırmalarındaki bulguları ile farklı sonuçları göstermektedir.

Anne-babanın çalışma durumlarının kişisel hijyen ve temizlik alışkanlıklarını etkilediği ve bu alışkanlıkların kazandırılmasında önemli olduğunu gösteren çalışmaların aksine araştırmamız kapsamında öğrencilerin annelerinin ve babalarının çalışma durumuna göre kişisel hijyen ve el yıkama alışkanlıklarına ilişkin toplam puanlarına bakıldığında, istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşma olmadığı bulgularına ulaşılmıştır($p>0.05$).

Çocukların temel yaşam becerilerini kazandıkları ilk 6 yaşta aileleri ile daha çok vakit geçirdikleri için anne ve babaların eğitim durumları çok önemli görülmektedir. Tek Yönlü Varyans Analizi sonucuna göre farklı eğitim seviyesine sahip annelerin çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Sonuca göre lise mezunu annelerin çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları, okur yazar annelerin (herhangi bir okuldan mezun olmayan) genel temizlik ve hijyen toplam puanlarından yüksek çıkmıştır. Yine aynı şekilde farklı eğitim seviyesine sahip babaların çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Üniversite mezunu babaların çocuklarının genel temizlik ve hijyen toplam puanları, ilkökul mezunu babaların genel

temizlik ve hijyen toplam puanlarından yüksek çıkmıştır. Alanyazında yapılan benzer çalışmalarda da anne-baba eğitim seviyesi yükseldikçe öğrencilerin hijyen alışkanlıkları puanları da artış göstermiştir. Çalışma sonucunda da öğrenciler arasında kişisel bakım ve temizlik ortalaması ile benzer çıkmış elde edilen bulgular alan yazı ile uyumlu olduğu kanısına ulaşılmış (Abay ve Özvarış, 2018; Çan ve ark.,2004; Kalıncı, 2006; Yılmaz,2009; Toprakçı ve Meşe, 2019).

Öneriler

Okullar genellikle çocukların sağlıklı yaşam tarzını öğrendikleri ilk temas noktaları olmaları sebebiyle çok önemlidir. Araştırma sonucunda; öğrencilerin kişisel hijyen alışkanlıklarının yeterli düzeyde iyi olmadığı görülmüştür. Çalışma sonuçlarından yola çıkıldığında, önerilerimiz aşağıdaki gibidir:

- Çalışmalarda anne eğitim seviyesinin çocuklarının genel hijyen davranışlarında anlamlı bir farklılığa sahip olmasından dolayı annelere yönelik eğitim programlarının düzenlenmesi, annelerin annelerle eğitsel açıdan etkileşimini sağlamak için bölgesel koşullara uygun sosyal destek modelleri geliştirilebilir.
- Öğrencilerin temizlik ve hijyen alışkanlıkları olumlu yönde geliştirmek ve sağlıklarını sürdürmeleri amacıyla; öğrencilerin temizlik, hijyen ve kişisel hijyen uygulamalarında doğru uygulamalar yapmaları için çeşitli uygulamalı eğitim programları düzenlenebilir. Koruyucu sağlık hizmetlerinin sağlanmasının yanı sıra öğrenci ve öğretmenler okul yöneticileri ve tüm okul çalışanlarında sağlık okuryazarlığı düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Sağlık Eğitim Fakültelerinden mezun olmuş, sağlık eğitimcilerinin, ya da okul rehber öğretmenlerinin ayda bir kez öğrencilere, dönem başlarında ise velilere yönelik konferans vermeli,
- Sağlık Bakanlığı tarafından ağız ve diş sağlığını korumaya yönelik 'Günde iki kez 2 dakika' projesi kapsamında okullara dağıtılan diş setleri gibi Sağlık Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığının ortak projeler hazırlayabilir, kişisel hijyenin artırılması için tüm okullara ücretsiz yeter miktarda dezenfektan, tuvalet kağıdı vs. dağıtımı yapılabilir,
- Kişisel bakımın geliştirilmesine yönelik olarak okullara maddi destek verilmesi, lavabolara sabun ve kağıt havlu vb. malzemelerin kolaylıkla erişim sağlanmalıdır,
- İlkokullara şekillerle desteklenmiş kişisel hijyen, temizlik, doğru el yıkama davranışların olduğu afişler, broşürler dağıtılmalıdır.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Abay, Ş. & Özvarış, Ş. (2018). İlkokul öğrencilerinin genel hijyen konusundaki ihtiyaçlarının saptanması. *STED*, 27(5), 352-357.
- Ahmadu BU, Rimamchika M, Ibrahim A, Nnanubumom AA, Godiya A, Emmanuel P (2013) State of personal hygiene among primary school children: A community based cohort study. *Sudan J Pediatric* 13(1): 38–42
- ALBashtawy, M. (2015). Personal hygiene in school children aged 6–12 years in Jordan. *British Journal of School Nursing*. 10. 395-398. 10.12968/bjsn.2015.10.8.395
- Arat A. (2013). *Yatılı ilköğretim bölge okulu II. kademe öğrencilerinin kişisel hijyen uygulamaları*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Assefa M, Kumie A (2014) Assessment of factors influencing hygiene behaviour among school children in Mereb-Leke District, Northern Ethiopia: A cross-sectional study. *BMC Public Health* 14: 1000 doi:10.1186/1471-2458-14-1000
- Aydın, A. (1996). *Okul çağı çocuklarının beslenme, ağız ve genel vücut hijyenine ilişkin uygulamaları ve var olan sağlık sorunlarının belirlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Ayhan, E., Gökler, ME., Işıklı, B., Önsüz, FM., Özay, Ö., Aydın, E., Durmaz G. & Kalyoncu, C. (2015). Eskişehir Kırsal ilköğretim öğrencilerinde el hijyeni bilgi ve uygulaması: Müdahale çalışması. *STED*, 24(3), 99-108.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (14. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları
- Curtis V, Cairncross S.(2003). Effect of washing hands with soap on diarrhoea risk in the community: a systematic review. *Lancet Infect Dis*. 3, 275–281.
- Çan, G., Topbaş, M. & Kapucu, M. (2004). Trabzon'da iki farklı yerleşim yerindeki ilköğretim öğrencilerinin kişisel

- hijyen alışkanlıkları, *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 3(8),170-177.
- Çelik, E. (2018) *Ortaokul öğrencilerinin temizlik ve hijyen konusundaki farkındalıklarının ve tutumlarının belirlenmesi (Kars ili örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi, Kars, Türkiye.
- Çetinkaya, S., Arslan, S., Nur, N., Demir, Ö.F. Özdemir, L ve Sümer, H. (2005). Sivas il merkezinde sosyoekonomik düzeyi farklı üç ilköğretim okulu öğrencilerinde kişisel hijyen alışkanlıkları, *STED*, 14(10), 229-236.
- Department of Health. (2003). *Winning ways: Working together to reduce health care associated infection in England*. London: The Stationary Office.
- Elliott, P. (2003). Recognising the psychosocial issues involved in hand hygiene. *The Journal of the Promotion of Health*, 123(2), 88-94.
- Ertürk, T.(2020) *Bir kırsaldaki ilkokul 4. sınıf öğrencilerine ve okul personeline verilen okul temelli bir Hijyen ve El yıkama programının sınıf ortamı hijyenine ve öğrenci sağlığına Etkisi: Randomize Kontrollü Çalışma*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
- Hass, J., & Larson, E. (2007). Measurement of compliance with hand hygiene. *Journal of Hospital Infection*, 66(1), 6-14.
- Ghanim, M. Dash, N. Abdullah, B. Issai, H & Albarazzi, R. (2016). Knowledge and Practice of Personal Hygiene among Primary School Students in Sharjah-UAE. *Journal of Science* 2016(65), 67-73.
- Güleç, M., Topbaş, M., Kır, T. & Hadse, M. (2000). Ankara'da sosyoekonomik düzeyi farklı iki yerleşim yerindeki iki ilköğretim okulundan seçilen öğrencilerde el yıkama alışkanlıkları, *Türk Hijyen Den Biyoloji Dergisi*, 57(2), 71-76.
- Gün, TZ. (2019). *Çalışan adölesanların kişisel hijyen bilgi ve davranışları* (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.
- Joshi KB. (2019). Effectiveness of school based educational Program on knowledge and attitude regarding personal hygiene among primary school going children of selected Govt. and private school. *Int J Aesthet Health Rejuvenation*, 2(3), 40-4.
- Kabalak, A. (2017). *Hastanın kişisel bakımı* (s. 174-179). Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul.
- Kalıncı, N. (2006). *Zonguldak il merkezi ilköğretim 5.sınıf öğrencilerinin el hijyenine yönelik davranışlarının belirlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak, Türkiye.
- Kaya, M., Büyükserbetçi, M., Meriç, MB., Çelebi, AE., Boybeyi, Ö., Isık, A., Bozkurt, _H., Vaizoglu, SA. & Güler, Ç. (2006). Ankara'da bir lisenin 9 ve 10. sınıf öğrencilerinin kişisel hijyen konusunda davranışlarının belirlenmesi, *STED*, 15(10), 179-183.
- Luby SP, Agboatwalla M, Feikin DR, Painter J, Billhimer W, Altat A, Hoekstra RM. Effect of handwashing on child health: a randomised controlled trial. *Lancet*, 366 (9481), 225-33.
- Making every school a health-promoting school, 2020. World Health Organization. Retrived 18.12.2021 from Her okulu sağlığı teşvik eden bir okul haline getirmek (who.int)
- Oğuzöncül AF, Bulut İ, Pirinççi E, Yurt N. & Deveci, SE.(2020). Kırsalda yaşayan ilköğretim yaşındaki çocukların hijyen ve beslenme davranışlarının değerlendirilmesi. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5(1),73-83.
- Oyibo, P. G. (2012). Basic personal hygiene: knowledge and practices among school children aged 6-14 years in Abraka, Delta State, Nigeria. *Continental Journal of Tropical Medicine*, 6(1), 5-11.
- Önsüz MF. & Hıdıroğlu S. (2008). İstanbul'da farklı iki ilköğretim okulundaki öğrencilerin kişisel hijyen alışkanlıklarının belirlenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 9(1);9-17.
- Özel, S., Erbil, S. & Önal, E.(2008). İlköğretim öğrencilerinin kişisel hijyene yönelik bilgi ve davranışları. *Nobel Medicus*, 5 (1), 45-48.
- Özhan, N. (1993). Hacettepe Üniversitesi hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin bazı bireysel hijyen alışkanlıkları, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 9(3).
- Sağlık Bakanlığı (2012). *Sağlık hizmetlerinde okul sağlığı kitabı*, Ankara.
- Sarkar M. Personal hygiene among primary school children living in a slum of Kolkata, India. *Journal of Preventive Medicine and Hygiene*, 54(3), 153-158.
- Schmidt, W ,Curtis, V.A.,, Luby, S., Florrez, R., Toure, O. & Biran A. (2011). Hygiene: New Hopes, New Horizons. *Lancet Infect Dis*, 11, 312-321.
- Seçilmiş Çetinçakmak, Ö. (2022). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin hijyen davranışlarının öğrenci veli öğretmen görüşlerine ve öğretim programlarına göre değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya, Türkiye.
- Soydaş, E. (2007). *Okul çocuklarına hijyen alışkanlığı kazandırma*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Şimşek, D. (2012). *İlköğretim birinci sınıf öğrencilerine verilen planlı el yıkama eğitiminin el yıkama davranışı üzerine etkisinin belirlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Tahiroğlu, M. (2011). *İlköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde doğa sevgisi, temizlik ve sağlıklı olma değerlerinin öğretimi ve değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının belirlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Tayar, M. & Kılıç, V. (2014). Gıda endüstrisinde hijyen ve sanitasyon. *Dora Yayıncılık, Bursa*.
- Toprakçı, E. ve Meşe, Ö.F. (2019) Türkiye’de bireylerin eğitim düzeyi ile sağlığı arasındaki ilişki: ulusal veriler ışığında bir analiz/Relationship between education and health of individuals in Turkey: an analysis in the light of national data. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 51, 118-143. Erişim: 14 (4), 213-229. DOI: <https://10.19160/e-ijer.1287638>
- Tutar, H. ve Tuncay, A. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri Ve –Spss Uygulamaları*. (1.baskı) içinde(s.58-137). Ankara: Seçkin Yayıncılık
- TUIK, (2020) <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2020-37228>
- UNICEF. Motivating Better Hygiene Behaviour: Importance for Public Health Mechanisms of Chan
- Vivas A, Gelaye B, Aboset N, Kumie A, Berhane Y, Williams MA. Knowledge, attitudes, and practices (KAP) of Hygiene among school children in Angolela, Ethiopia. *J Prev Med Hyg*. 2010; 51(2), 73–79.
- WHO (2011) <http://www.who.int/features/factfiles/sanitation/facts/en/index.html>
- WHO, (2018) *The Top 10 Causes of Death: World Health Organization; 2018*, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/the-top-10-causes-of-death>
- Yılmaz, E. & Özkan, S. (2009). Bir ilçede iki farklı yerleşim yerindeki ilköğretim okulu öğrencilerinin kişisel hijyen alışkanlıklarının karşılaştırılması. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(10), 1-18.